

Starine Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a u 50. broju 10 knjiga i zbornika te recentni brojevi časopisa *Radovi ZPZ HAZU u Zadru*, *Zbornik OPZ HAZU u Zagrebu*, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* i *Acta Histriae*. U broju 50 među prikaze je uključen i pregledni rad Srećka M. Džaje *Najnoviji pregledi hrvatske povijesti na stranim jezicima* (177-180).

CCP br. 49 završava s *In memoriam* nedavno preminulom zagrebačkom nadbiskupu i kardinalu Franji Kuhariću (1919.-2002.).

Ivan Majnarić

Cahier de civilisation médiévale, X^e-XIIe siècles, [Zbornik srednovjekovne civilizacije, X.-XII. st.], 45e année, Centre d'études supérieures de civilisation médiévale, Poitiers, 2002., br. 177-180, 432 str. i 180b: Bibliographie [Bibliografija], 228 str.

U ovom godištu *Zbornika* objavljeno je deset članaka, dva eseja, 88 prikaza, jedanaest kratkih izvješća i tri nekrologa. U dopunskom broju, (180b) nalazi se bibliografija s 1.712 naslova, kazalo autora, popis časopisa i zbornika o srednjovjekovnoj kulturnoj povijesti te popis knjiga koje je primila knjižnica Centra. Pored toga, u prvom broju je obilježena 50. godišnjica postojanja Centra (str. 3-4).

Rad Lucien-Jeana Bordea i Piotra Skubiszewskia, *De l'homme-scorpion mésopotamien à la "saute-terelle" apocalyptique. A propos des illustrations d'Ap 9, 1-12 aux IXe-XIe siècles* (5-24), posvećen je utjecaju mezopotamske ikonografije na likovno oblikovanje mitoloških stvorenja u Apokalipsi prema Ivanu u ranosrednjovjekovnom fondu *Beatusa* sv. Severa u Ap 9. Ivanova Apokalipsa je inspirirana apokaliptičkim židovskim biblijskim tekstovima, a oni sami su pod utjecajem ikonografije Mezopotamije i hetitskog carstva. U radu se prvo razmatraju lingvistički utjecaji hebrejskog na Septuagintu, posebice vezano uz opis skakavaca i njihovu simboliku u Ap 9. U sljedećoj fazi, autor je priložio materijal iz XII.-IX. pa sve do III. stoljeće prije naše ere, iz vremena sumerske civilizacije, s prikazima lika čovjeka-škorpiona. Nakon opisa tih mogućih modela, autor se osvrnuo na simboliku škorpiona u kršćanstvu, te pritom detaljno razmotrio njihovu prisutnost u ilustracijama za Ap 9 u prikazima apokaliptičkih skakavaca čiji su krajni udovi u obliku škorpionovog žalca. Prema autorovoj procjeni, ilustratori *Beatusa* su izravno crpili svoju istočnjačku inspiraciju preko Al-Andalusije, u kojoj su muslimanski eruditi prenosili perzijsku kulturu i književnost u X. stoljeću. U tumačenju svojih stavova, autor se oslonio na citate grčkih i hebrejskih odlomaka s prijevodima, te na 14 slika iz dva promatrana razdoblja.

Joël H. Grisward u svom članku *Lear, le péché du roi et le partage du monde* (25-37), izložio je sve tradicije, od indijske do perzijske, od originalnog kralja Leira kod Geoffreoya de Monmoutha i Wacea (*Historia Regum Britannie* iz 1137.), sve do Shakespearovog Leara, u kojima se razmatra lik kralja i oca suočenog sa prijenosom vlasti na svoje potomke. Oslonivši se na radove Georges-a Dumézila o ranim istočnim indo-europskim civilizacijama, autor posvećuje posebnu pažnju prikazivanju lika kralja u njihovim tradicijama (indijski Yayati, iranski Yima), te povlači paralele između njihove tradicijske priče i mitologije sa srednjovjekovnim europskim pričama u kojima se također prikazuje kralj prilikom predaje vlasti. Usporedba ukazuje na brojne sličnosti: u svim slučajevima kralj iskušava ljubav svoje djece (bilo muške ili ženske), dopušta da bude prevaren u procjeni, te stoga dijeli svoje carstvo na pogrešan način, kraljevstvo i otac propadaju, te odbačeni potomak nakon brojnih peripetija spašava cijelu situaciju i biva rehabilitiran od svoga oca. Autor želi naglasiti da je u tim predajama najvažnije promatrati lik kralja kao takvog, a najmanje je važna njegova uloga kao oca. Zatim pokazuje da srednjovjekovni izvori prenose "mitologiju o kralju" prisutnu kod Indo-Europljana. Drugo, rasulo carstva i propast kraljevske slave u svim predajama su uzro-

kovani ponajprije kraljevim jedinim mogućim grijehom - ohološću, odnosno laži. Djeca kralja predstavljaju, do neke mjere, trodjelnu podjelu društva na ratare, vjerske predstavnike i ratnike. Tek kada kralj priznaje svoj grijeh i uviđa da je najmlađi potomak, onaj prognani, bio u pravu, tada biva iskupljen i carstvo ponovno poprima svoj prvobitni cjeloviti oblik. Autor zaključuje da su srednjovjekovne bretonske pripovijetke o kralju Leiru ili Aymeriu izravno inspirirane indoeuropskom mitologijom.

U radu *L'idée de conversion dans les chroniques de la première croisade* (39-53), ruska autorica Svetlana Loutchitskaja razmatra spomene obraćenja u kronikama prvog križarskog pohoda te analizira što one razotkrivaju o mentalitetu i književnosti Europe XII. stoljeća. Prva činjenica na koju autorica podsjeća je da prvi križarski pohod nije težio preobratiti nevjernike, pa su stoga spomeni slučaja preobraćanja s islama na kršćanstvo i obrnuto vrlo rijetki u kronikama nastalim sredinom XII. stoljeća. Drugo, priloživši citate iz dotičnih latinskih i starofrancuskih izvora (*Historia Hierosolimitana*, *Le Couronnement de Louis*, *Gesta Francorum*, *Bella Antiochena*, i sl.), autorica dokazuje da se svi ovi tekstovi koriste određenim klišeiziranim *topoi*-ma crpljenim iz srednjovjekovne epske literature, te stoga postoji vrlo mala vjerojatnost da se navedeni slučajevi preobraćanja odnose na zbilju. Oni više odražavaju mentalitet, odnosno poimanje preobrazbe kao takve. Autorica, nadalje, primjećuje kako se različito tretiraju slučajevi preobrazbe s kršćanstva na islam i obrnuto. U prvom slučaju, kršćani prelaze na islam zbog prisile (glad, uporaba sile i ubojstva oponenta). U drugom slučaju, muslimani se preobraćaju zbog nekog razmišljanja i rezoniranja nego naglo, poput čuda, nakon izravne intervencije Boga, a u svakom slučaju svojevolljno. Međutim, koliko god da je Islam prikazan kao utjelovljenje zlih sila (autorica se detaljnije osvrće na simboliku korištenih boja i tematika u prikazivanju muslimana) – a u tom se razdoblju kršćanski teolozi uopće ne pokušavaju približiti islamskoj filozofiji – za obje sukobljene strane postoji samo jedna alternativa: preobrazba ili smrt. Autorica zaključuje da su kronike, što se tiče ove problematike, ponajprije odraz ondašnje ideologije vezano uz vjerovanje i preobrazbe, a znatno manje, tj. uopće ne, pokazatelji stvarnih zbivanja, te nam neće pomoći u razotkrivanju povijesne istine.

Kao poseban prilog (*Mélange*), objavljen je rad Jacqueline Leclercq-Marxe iz Bruxellesa, *Du monstre androcéphale au monstre humanisé. A propos des sirènes et des centaures, et de leur famille, dans le haut Moyen Âge et à l'époque romane* (55-67). Uz pomoć trinaest priloženih slika na kojima su prikazani detalji pročelja i kapitula romaničkih crkava te na temelju citata odlomaka teksta iz XII. stoljeća (*Physiologus Theobaldi*, *Tristan de Nauteil*), autorica razmatra kako su se postepeno dvoje androcefalnih likova iz starih mitologija, sirena i kentaur – za razliku od drugih monstura tog tipa, poput sfinga – humanizirali u očima srednjovjekovnih pisaca i teologa, koji su čak razmišljali imaju li oni dušu ili ne. Humanizacija tih poluljudskih bića očituje se u prikazima scena sirene koje doje svoje mlade, ili u tekstovima kroz čin spašavanja mornara. Autoričina pretpostavka je da se proces njihova humaniziranja, od predstavnika zlih sila i neljudskosti do dobroćudnih poluljudi i izravnih potomaka Adama i Eve, odvijao pod utjecajem sjeverno europske keltske mitologije u kojoj su ta bića pozitivna.

U radu *Propositions pour une lecture historique croisée du Roman d'Aiquin* (111-127), autor Jean-Christophe Cassard predlaže novo čitanje epske pjesme nastale krajem XII. stoljeća u Bretagni. Iako je djelo poznato već od XIX. stoljeća, znanstvenici su ga smatrali standardnim tekstom bez prevelike umjetničke vrijednosti, s ponešto naglašenim lokalno bretonskim karakteristikama te mu više nisu obraćali pažnju. U osnovi, ova epska pjesma opisuje dolazak Karla Velikog u Visoku Bretagnu kako bi pomogao borbu protiv "Saracena" (u zbilji car nikad nije došao do Armorique), rat protiv uzurpatora Aiquina, te bijeg istoga (kraj rukopisa je izgubljen). Međutim, autor želi

naglasiti kako se neki opisi tadašnje situacije podudaraju sa novim arheološkim nalazima vezanim uz prisutnost Vikinga na tom prostoru i zato se vraća ponovnom čitanju navedene topografije, imena protagonista, prikazu bretonskog doživljaja neprijateljske okupacije, opisu dotičnih neprijatelja i slici samog cara Karla Velikog u očima Bretonaca. Prvo, vidljivo je kako je anonimni truver jako vezan uz taj prostor, najvjerojatnije je i rodom Bretonac, pripadnik visokog svećenstva, zbog njegovog dubokog štovanja sveprisutne vode, isticanja sv. Maloa, te nepoznavanja jezika korištenog izvan njegove pokrajine (keltski). Drugo, navodni "emir" zove se Aiquin, a njegovo ime zapravo potječe od vođe Vikinga naseljenih u Nantesu u X. stoljeću, ili Incona prema povijesnim izvorima. No, osim sačuvanih patronimika, truver im pripisuje sve onodobne epske karakteristike odijevanja i ponašanja važeće za Saracene, te se očituje vidljivo nepoznavanje muhamedanskih običaja. Treće, suprostavljena je slika nepoduzetnog i mlitavog kralja Karla Velikog i velikog borca, lokalnog grofa Naimesa, najboljeg kraljevskog savjetnika. Autor, zaključuje kako je anonimni tekstopisac jezikom i kulturom pripadnik romanskog svijeta Visoke Bretagne i nositelj bretonskih političkih težnji i otpora - svojevrsne "nacionalne svijesti" – spram karolinškog carstva.

Glavna ideja rada François Dolbeau naslovljenog *Un domaine négligé de la littérature médiolatine : les textes hagiographiques en vers* (129-139), je da su hagiografski tekstovi u stihu zapravo služili kao završni ispit na studijima u srednjem vijeku već u X. stoljeću. Autor razmatra čestu prisutnost i razlog pisanja hagiografskih pjesama te primjećuje da su različite od proznih hagiografija – kojih su povjesničari češće analizirali. Stoga zaključuje da su ovi rimovani tekstovi služili kao stilske vježbe.

L'iconographie de deux bas-reliefs de Saint-Jean-in-Tumba à Monte Sant'Angelo (Pouilles). Narration de la Passion et liturgie de l'Eucharistie (141-164), rad je Alessia Trivellone. Sastavljen je od četiri glavna dijela: Opis zgrade; Bibliografija; Studija bareljefa smještenih iznad sadašnjeg ulaza (Situacija, Ikonografija); Izvori i interpretacija (Amalaire iz Metza i njegov komentar mise, Krist-svećenik, Liturgijska drama). Nakon opisa zgrade, autor prelazi na detaljan opis bareljefa na crkvi Svetog Ivana in Tumba iz XII. stoljeća s prikazom euharistije, uz pomoć jedanaest popratnih ilustracija i crteža s pretpostavkama restauracije. Nakon dodatne usporedbe s liturgijskim tekstovima, autor zaključuje kako se u promatranj sceni Krist zaista nalazi u Euharistiji i prisutan je tijekom mise, a o tim se pitanjima raspravljalo na teološkoj razini tijekom tog razdoblja.

U posebnom prilogu (*Mélange*), Thomas Gergen raspravlja o temi *Paix éternelle et paix temporelle. Tradition de la paix et de la trêve de Dieu dans les compilations du droit coutumier territorial* (165-171). Rad je podijeljen na dva djela: Pojmovi mira i primirja prema običajnom teritorijalnom pravu i Upleti između mira i primirja s običajnom pravom. Na taj način autor razmatra razliku, a potom i isprepletenost značenja pojmova "vječnog mira" (*pax*) i "zemaljskog mira" (*treuga*) prema običajnim pravima Saksonaca (*Sachsenspiegel*) i Katalonaca (*Usatges de Barcelona*) tijekom XIII. stoljeća, a pod utjecajem francuskih pomirbenih koncila i karolinških koncila X. i XI. stoljeća. Uz priložena dva kratka prijevoda saksonskog pravilnika, autor zaključuje kako je ideja o Božjem miru XI. stoljeća preživjela u zakonodavstvu običajnog prava kako bi se dalo pravni okvir u sprječavanju nasilja, osiguralo javni red i odredilo samo kratka razdoblja za privatne ratove.

Donation pieuse et contrôle familial. Le cas de l'église Saint-Martin de Magrens, fin du Xe – début du XIIe siècle (217-236) rad je Hélène Couderc-Barraud. Autorica proučava dugotrajni strateški proces donacija obitelji Magrens, lokalnih sitnih plemića, opatiji Lézat u pokrajini Ariegesu, kao sredstvo za uspostavu društvene mreže kontakata i učvršćivanje statusa obitelji na ovom području i među duhovnjacima. Stoga je rad podijeljen na sljedeće dijelove: Dosje; 1. Priprema (987.-1030.) (a. Po-

djela između dva brata; b. Donacija Sanche Baroa i klauzula o preuzetnosti; c. Donacija Arnauda: baštinik svećenik); 2. Utvrđivanje (druga polovica XI. s.) (a. Podjela Gérarda Tatgera; b. Aimeric i sukob s Lézatom; c. Privilegirani odnosi sa samostanom); 3. Treće razdoblje: nasljednici (početak XII. s.) (a. Aimericova djeca; b. Serena i Ava). U radu je priložena tematska karta s prikazom sjedišta opatija i crkava na jugo-zapadnom dijelu Francuske, te genealogija obitelji Sanche Baroa i Tatgera Baroa.

Valérie Gontero, u radu *Les gemmes dans l'oeuvre de Chrétien de Troyes (Erec et Enide, Cliges, le Chevalier de la Charette, le Chevalier au Lion, Perceval) (237-254)*, razmatra dijelo Chrétiena de Troyesa, s posebnim osvrtom na njegove spomene dragog kamenja. Svih pet arturijanskih romana Champegnojskog pjesnika obiluju u opisu dragog kamenja s posebnim naglaskom na tri boje: crveno, bijelo i zeleno, poput varijacije na indoeuropsku trikromiju bijelo/crveno/crno. Stoga autorica iscrpno citira odlomke tih dijela u kojima su sadržani spomeni kamenja (topaz, kristal, kamen vrline, rubin, emroda, *escarbocele*, ametist, i dr.) uz popratni komentar u kakvom su kontekstu spominjani i kako se jedan u odnosu na drugi razlikuju u vrijednosti i funkciji. Uz to je priložena pregledna tabela s četiri stupca (mjesto spomena kamenja, ime kamenja, boja, te svojstva i vrline prema autoru). Autorica zaključuje da se pjesnik, za razliku od antičkih pisaca, koristi samo određenim kamenjima, pridodajući njihovoj boji određenu simboliku: crveno i bijelo za ljubav i nevinost – za karakteriziranje ženskih likova -, te zelenu za muževnost – za karakteriziranje muških junaka i muški autoritet. Ovom trilogijom boja Chrétien zamjenjuje crnu indoeuropsku boju melankolije s zelenom, bojom nade.

Le portail du Jugement de Santa María la Mayor de Tudela (255-274) je članak povjesničara umjetnosti iz Ženeve Julienu Lancia. Na jugu Navarre, oko 1200. godine izrađena su 123 klesana skupa na pročelju crkvice Santa María la Mayor s prizorima posljednjeg suda. Autor predlaže – na temelju 16 slika, jednog crteža i jedne skice raspodjelu tematike s pročelja – iscrpnu analizu kompozicije i scena. Nakon analize arhitektonskog uređenja crkvice, autor prelazi na razmatranje ikonografije, s prizorima raja, pakla i scene gavrana, te njihovo smještanje u cjelokupnoj kompoziciji. Autor uspijeva većinu prizora povezati s određenim kršćanskim i muslimanskim tekstovima do kraja XII. stoljeća. Kao zaključak, autor navodi da je crkva izrađena u više etape, te da je stoga s jedne strane, tipični primjer prelaska s romaničkog u gotički stil. S druge strane, autor uočava da je crkva rijetki slučaj kombiniranja teološke zamisli o posljednjem sudu prema augustinskoj doktrini u kombinaciji s muslimanskom eshatologijom.

Amerikanka Virginia Greene nam postavlja pitanje *Qui croit au retour d'Arthur?* (321-340), i time želi priupitati vjerovanje nekih povjesničara kako su Bretonci s otoka i s kontinenta očekivali Arturov povratak u XII. i XIII. stoljeću. Nakon pregleda zastarjele bibliografije na temu Arturovog povratka, autorica se posvećuje ponovnom čitanju izvora galskih i bretonskih pjesmama, pridodavši nekoliko citata te interpretacije njihovih značenja. Za autoricu je neosporno, kao i za druge istraživače, da je u izvorima Arturova smrt nedokazana i upitna, međutim razlog tome vidi drugačije od nekih povjesničara. Naime, većina njih su smatrali da je Arturova sumnjiva smrt dokaz tome da su Bretonci priželjkivali kraljev povratak, dok autorica tvrdi i zaključuje da nitko ne očekuje ičiji povratak nego da je ta tematika o spornoj Arturovoj smrti prilika za razmišljanje o smrti i uskrsnuću.

Povjesničarka umjetnosti Sara Lutan iz Tel Aviva u svom radu *Le porche septentrional de la collégiale Saint-Martin de Candes (v. 1180) et l'image dynastique des Plantagenet (341-361)* analizira arhitekturu, kiparstvo i slikarstvo kanoničke crkve XII. stoljeća iz pokrajine Anjou, te njihovu povezanost s kraljevskom dinastijom Plantagene. Konstrukcija crkve je inspirirana carskom karo-

linškom arhitekturom zvanom "Westwerk", prema kojoj kralj ima počasno mjesto uzdignuto u oratoriju, a gradnja se odvijala u vrijeme sukoba između Plantagena sa Kapetavićima. Autorica opisuje cjelokupnu zgradu i smještaj klesane skupine, u kojima su po svoj prilici često prikazane okrunjenje glave. Takvi prizori kralja i kraljice, u kiparskom i slikovnom obliku, uz priloženih 25 ilustracija, daju povod autorici da zaključi kako su Plantagene nastojali dugotrajno učvrstiti svoj položaj kroz ideju kraljevske dinastije i opravdati time svoj legitimitet nasuprot Kapetovićima. Takav postupak je omogućio, primjerice, Henriku II. da, kada je okrunjen 1154. god., bude smatran potomkom kraljevske loze, a ne nekim sitnim službenikom plemićkog roda. Ikonografija i konstrukcija crkve je dakle služila dakle svojevrsni propagandni materijal u cilju učvršćivanja položaj kraljevske dinastije.

Sabine Florence Fabijanec